

Reflexioner kring floran på Sollerön

Arne Granerot

Sollerön hör till siljansringens silurbygd. S. Hjelmqvists berggrundskarta över länet visar att drygt hälften av öns yta ligger på silurisk sandstens- och kalkstensgrund. Resten underlagras av granit. Jordmånen är därför i allmänhet väl neutraliserad och tillsammans med det jämförelsevis milda lokalklimatet skapas goda betingelser för växtligheten.

Ön är mycket gammal kulturbygd. Däröf vittnar fynd av boplatser från både stenålder och järnålder, liksom det stora gravfältet från vikingatiden. Det senare är kanske det största i sitt slag i Dalarna. Området innehåller omkring 500 rösen, varav ca 140 st anses vara gravar och resten odlingsrösen. Men uppgifterna är osäkra, endast 16 högar är ännu vetenskapligt undersökta.

Forntida samfärdsel skedde huvudsakligen längs sjöar och vattendrag, vilket gav ön mitt uti Siljan ett synnerligen strategiskt läge. Det är därför inte ett alltför djärvt antagande, att ön blev bebyggd långt tidigare än de dåtida sumpiga deltaområden där nuvarande centralorterna Rättvik, Mora och Orsa är belägna. Solleröns flora bör därför sedan mycket långt tid tillbaka vara påverkad av mänsklig verksamhet i olika former.

C.G. Färje skriver i sin "Sollerö flora" 1966, att "adventivarter och tillfälligt inkomna arter, liksom ruderatväxter är ytterst få". Men jag undrar om inte vakanserna i "Dalarnes flora" liksom i "Sollerö flora" mest beror på bristande observationer. Det har saknats lokala amatörbotanister med efterlämnade anteckningar. Enstaka besök av fackfolk ger ingen heltäckande bild av en trakts synantropflora, som ofta är mer eller mindre instabil i det längre tidsperspektivet.

Under senare år har Sollerön haft en egen intresserad florist i Ullas Arne Andersson, Gruddbo, som avsevärt ökat kännedomen om traktens växter. Vi har också under några gemensamma exkursioner kunnat fylla en del luckor i Färjes vakanslista. Jag har roat mig med att göra en jämförelse mellan det aktuella antalet kända kärleväxter inom Mora kommun (Mora, Våmhus, Sollerö och Venjans socknar), och motsvarande antal inom delen Sollerö socken. Skillnaden är ca 180 st varav ett 50-tal med stor sannolikhet bör kunna återfinnas vid systematisk efterforskning. Här finns alltså plats för floristiskt spaningsarbete.

Om man vill botanisera på Sollerön är gravfältsområdet ett lämpligt exkursionsmål, där man lättillgängligt och koncentrerat kan återfinna en stor del av vad ön har att erbjuda en växtintresserad. Området, som är ca 1200 m långt och 700 m brett, ligger på öns norra del mellan byarna Bengtsarvet och Utanmyra. Det genomkorsas av en nord-sydlig förkastningsbrant med öppna åkerplan på båda sidor. Den östra Bengtsarvssidans ligger omkring 20 m högre än de västra Utanmyraåkrarna. Förkastningens västsluttning och fuktstråket i dalbotten erbjuder de intressantaste fynden.

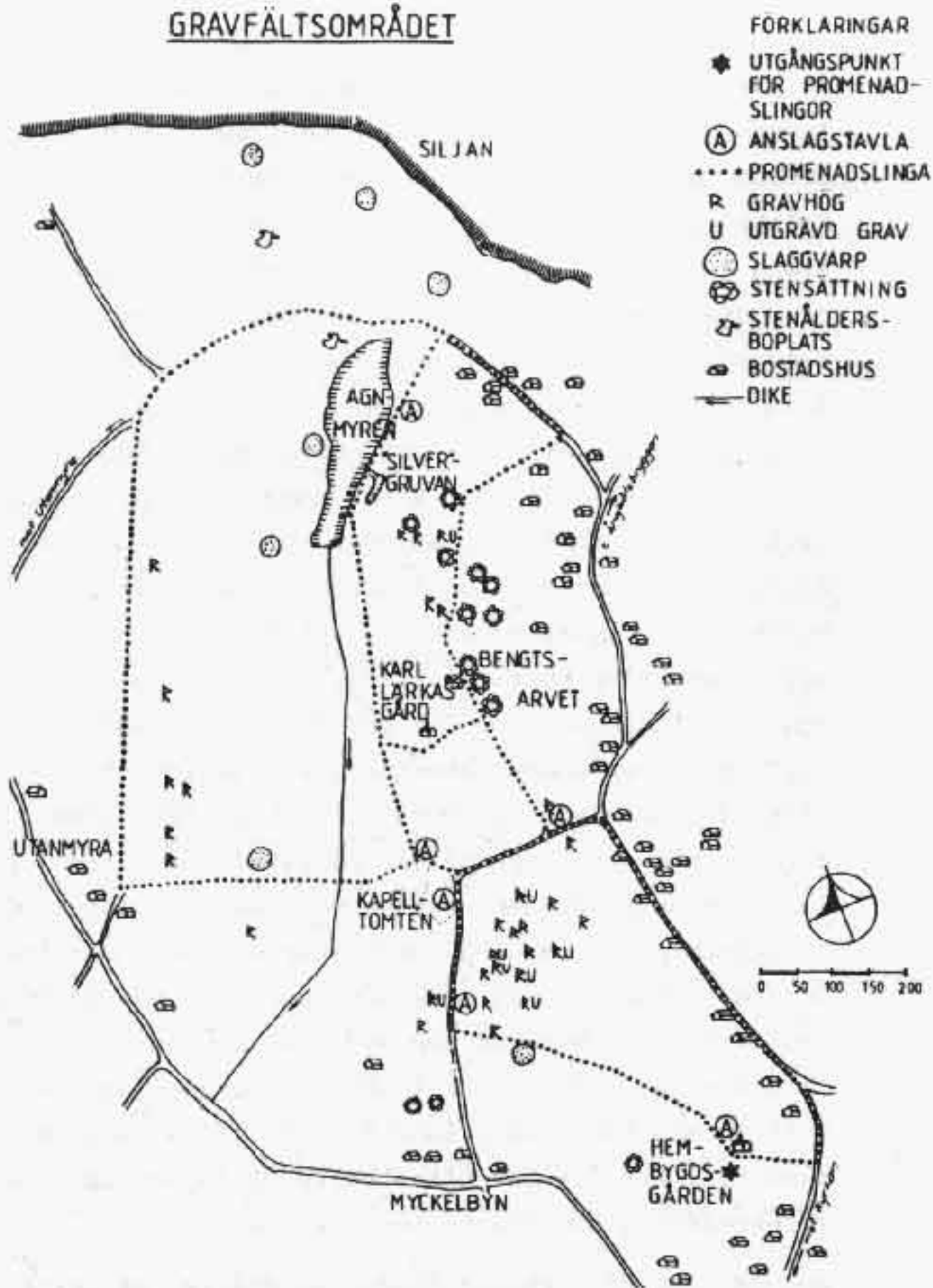
I söder ligger Lundgård och Lunden. Där har förr stått ett kapell, som blev rivet år 1782 sedan nya kyrkan byggts på nuvarande plats. Kapelltomten tros ha varit en hednisk kultplats före kristendomens införande. Det gamla namnet Lunden, med en ännu fungerande källa, kan bestyrka teorien. Källan kan ha varit offerkälla både i förkristen och senare tid.

Sluttningen ned från kapelltomten ned mot dalbotten utgör gammal kulturmark, numera igenväxt med lövskog och busksnår. Kring källdråget är svartmyllan djup och där står täta bestånd av brännässla och älgört, stora snår av hallon och svarta vinbär, liksom jättebuskar med druvfläder och svartvide. Vid själva källan och i drågfåran nedom växer hästskräppa, amerikansk dunört samt några exemplar av ormbunken träjon. I partier med slutnare skog är det gott om blåsippan och vitsippan. Där påträffas också de mindre vanliga starrarterna fågelstarr och vårstarr (*Carex ornithopoda* resp. *caryophylla*). Den sistnämnda har här sin enda kända hemvist i Mora-trakten. Liksom vid andra ställen på ön, har jag här förgäves eftersökt ängsstarr (*Carex hostiana*), som förr har noterats från Sollerön. Den hör till den svåra gulstarrsektionen av Carexsläktet och har enligt vissa källor tidigare sammanblandats med närstående arter, t.ex. grönstarr (*C. demissa*). Den arten finns på Sollerön bl.a. i elljusspåret.

På en kalkhäll som går i dagen i kanten av skogspartiet, växer fjällgröe tillsammans med backnejlika. Strax intill hittar man jordreva, vårfingerört, skogsklöver m.m. Akleja och trädgårdsnattviol (*Hesperis*) har påträffats sparsamt. De är kulturflyktingar, liksom ett stort bestånd av snårvinda (*Calystegia*). Den tycks trivas gott, klängande i buskar och träd upp till 3 m höjd. Men den kalla sommaren 1987 var det nätt och jämnt den hann få blommorna utslagna.

Uppe vid kapelltomten noterade Färje några exemplar av den i Ovan-siljan sällsynta ängsrutan (*Thalictrum flavum*).

GRAVFÄLTSSOMRÅDET

Norr om Lunden är sluttningen mera öppen med utsikt mot Utanmyra-gårdarna. Området kallas Klikten och här ligger Karl Lärkas stuga, numera donerad till kommunen och förvalttad av en stiftelse. Här hade mästerefotografen, kulturforskaren och naturälskaren Karl sitt paradiset på jorden. Och man får hålla med honom om, att en mer stämningsfull plats är svår att uppleta, vare sig man vandrar här en försommarmorgon när körsbärsträden blommar och fåglarna sjunger eller man en stilla sensommarkväll sitter på en gravkulle och ser solen gå ned bakom Morabergsen i nordväst.

Backarna närmast stugan slåttras årligen. Resterande områden är till större delen inhägnade och betas av får eller nöt. Några tegar brukas som öppen jord, medan en del andra ligger utan hävd och riskerar att småningom förbuskas. Artsammansättningen visar att marken

är kalkrik. Vildlin, rosettjungfrulin, backsmörblomma och humle-lucern är vanliga på slåtterytorna. Luddnavre är fläckvis dominerande gräs, ängshavre och darrgräs är heller inte sällsynta. Knölklocka och rödklint uppträder massvis. På ohävdad mark har stora ruggar med rörflen börjat breda ut sig. I dalbotten och på närmaste åkerrenar växer rikligt med storven (*Agrostis gigantea*). Sandviol och smultron finner man på både slåttad och betad mark. Invid ett röse nära stugtomten och en intilliggande åkerkant växer en annan *Fragaria*-art, som berett Ullas Arne och mej ett visst besvär med bestämningen. Efter noggrant examinerande är vi emellertid numera säkra på, att det rör sig om backsmultron (*F. viridis*), även om vi ett tag misstänkte parksmultron (*F. moschata*). Backsmultron tycks vara en ny art för landskapet. En annan, ännu mer spektakulär kulturflykting, står ett hundratal meter längre ned i sluttningen. För ett par år sedan visade Arne mej en "konstig" växt i en gammal åkerkant. Det gällde några stora blad, som vi enades om måste tillhöra ett skräp (*Petasites*). Den art man då närmast kom att tänka på var pestskräp, som finns på några ställen i Dalarna. Bladen verkade väl små, men det kunde ju vara en svältform på den ganska torra ståndorten. I maj året därpå kollade jag platsen och då blommade växten. Kunde då avfärda den som pestskräp och bestämde den med viss tvekan till vitskräp (*P. albus*). Eftersom jag inte var helt säker skickade jag foto och beskrivning till Thomas Karlsson i Lund för att få en rätt bestämning. Han kom fram till att det var bitterskräp, (*P. japonicus*), med sparsamma förekomster i sydiigaste Sverige, (se bilden).

Hur ska man då förklara fynden av dylika rariteter på Sollerön? Det går en del sägner om öns forna historia, bl.a. en om att det här en gång skulle ha funnits ett kloster. En annan, kanske trovärdigare version, handlar om en fogdegård, där kungens man var placerad för att kontrollera handeln med järn uti det forna järnbäraland, som en del historiker förlägger till övre Dalarna. Där passar ju öns strategiska läge för handelsvägarna bra in. Arter som ovan nämnts skulle då vara rester från trädgårdar vid dessa anläggningar.

Men det finns också en mera närliggande, och som jag ser det mera trolig förklaring. Under framförallt 17- och 1800-talen förekom inom siljanssocknarna något som kallades herrarbete, framtvingat av den stora överbefolkningen i övre Dalarna. Både män och kvinnor var i stor utsträckning hänvisade att säsongvis söka arbete i rikare landsändar. En del sollerökvinnor kom då att som träd-

gårdskullor arbeta på herrgårdar och institutioner söderut i landet. När hösten kom och man återvände kunde det nog hända, att någon ovanligare växt följde med för att provas i hembyg- dens bördiga jord. I "Sool-öen" 1978 skriver Lilly Sterner-Jons- son om "Kvinnor och odlingstraditioner". Där omtalas att träd- gårdar i vår mening inte fanns på Sollerön för 100 år sedan, men väl inhägnade s.k. kålgårdar. Särskilt området kring Klikten och Agnmyran begagnades gärna till dessa odlingar, för där växte det så bra, att sluttningen kallades "Guds kålgård". I skildring- en nämns också att en del alster i dessa kålgårdar kanske införts av hemvändande trädgårdskullor.

Norr om Klikten ligger Agnmyran, en f.d. vik av fornsiljan, som för länge sedan av- snördes från sjön. Den är Moraområdets en- de verkligt eutrofa sjö, även om klarvat- tenytan numera är liten och hotar att en- dast bli en göl i ett extremrikkärr på grund av den allt hastigare igenväxningen.

Bitterskråp, *Petasites japonicus*.

Den högre vegetationen domineras av täta vassar och stora grupper av bredkaveldun och svärds-lilja. De sistnämnda är inplanterade i sen tid och verkar trivas synnerligen väl, att döma av den kraftiga förökningen. And- mat (*Iemna minor*), finns också i rika bestånd både i Agnmyran och i en pöl på Utanmyraåkern ett 100-tal m därifrån. Om även den har inplanterats eller spritts hit med sjöfåglar är oklart. Svärds-lilja och andmat har här sina enda kända förekomster i Mora kommun. Av florán i övrigt kan nämnas mannagräs, trindstarr, svalting, dy- veronika, videört, kärrdunört, amerikansk dunört och bäckbräsma. Vattenvegetationen i Agnmyran är inte särskilt väl utforskad. Så- lunda saknas nästan helt uppgifter om *Sparganium*- och *Potamogeton*- arter. En anledning är de sankta och svårforcerade stränderna, som helst kräver grodmansutrustning och/eller en lätt farkost om man ska efterforska undervattensväxter.

I förkastningsstråkets västsluttning finns flera sår efter gamla försök till mineralbrytning. Största dagbrottet ligger strax ovan- för Agnmyran. Det kallas Silvergruvan, trots att silver aldrig ut- vunnits där. Omgivningen kan närmast kallas björkhage, där marken har sin rikaste blomprakt tidigt på våren då blåsipporna blommar i massor. Här är enda lokalen i länet där sippan officiellt är fridlyst.

På åkrarna i öster och väster ligger de flesta rösena. Den vegetation som förekommer på dessa är mest vanliga torrbacksarter, t.ex. sandtrav, backskärvfrö, ärenpris, gulvial, bockrot, toppdån, liten blåklocka samt vit-, gul- och stormåra. I några rösen hittar man apel, krusbär, druvfläder och kanelros. Någon hög är också invaderad av kärleksört, (*Sedum telephium*), enligt uppgift inplanterad för mycket länge sedan. De exklusivaste arter som påträffats är sandnarv, vårförgätmigej och gul fetknopp, som alla är ovanliga i trakten. I flera rösen växer även stenbräken, som i Ovansiljan annars hittas bara i Brantberg.

Åkrarnas ogräsflora och renarnas växtsamhällen är inte särskilt avvikande från traktens i övrigt. Har noterat att på Sollerön tycks åkerkål vara vanligare än åkerrättikan. På sand- och mojordarna i övriga kommunen är förhållandet tvärtom. Tillfälliga arter dyker ibland upp här som annorstädes. Blålucern har setts blomma på en åkerren nära kapelltomten under åtskilliga år. Strandfräne (*Rorippa sylvestris*) har Ullas Arne haft i sitt jordgubbsland under några år spontant inkommen förmodligen med inköpta plantor.

Till slut kan några solleröväxter utanför gravfältsområdet vara värda att omnämna. Nere vid ångbåtsbryggan står en grupp parksallat (*Lactuca macrophylla*). Den var på väg att förintas för något år sedan, när vägbanken till bryggan förstärktes och växten begravdes av fyllning. Men sommaren 1987 hade den repat sig och blommade igen. I övre delen av backen ner till bryggan växer bergklint (*Centaurea montana*), rikligt i vägkanterna, förmodligen utvandrad från någon trädgård i närheten.

I ett för länge sedan igenväxt odlingsområde mellan byarna Bråmåbo och Bodarna har skogsbolaget Korsnäs-Marma anlagt trädplantager för produktion av förädlat skogsfrö. I en granodling där har spontant etablerat sig en främmande blomma: lundkovall (*Melampyrum nemorosum*). Den har funnit sig väl tillrätta, sprider sig och blommar nu i hundratals exemplar. Förekomsten kan väl inte förklaras på annat sätt än att den oavsiktligt följt med infört växtmaterial vid anläggningen.

P.S. Ett varmt tack till Ullas Arne för värdefulla uppgifter. D.S.

Litteratur:

- Almquist, Erik. 1949: Dalarnes flora. Stockholm.
Färje, Carl-Gustaf. 1966: Sollerö flora. Sollerön.
1974: Nya växter på Sollerön. Sool-öen, s. 79-82.
Hjelmqvist, Sven. 1966: Beskrivning till berggrundskarta över Kopparbergs län. Stockholm.
Sternér-Jonsson, Lilly. 1978: Kvinnor och odlingstraditioner. Sool-öen, s. 78-86.